

БЪЛГАРИЯ ПО ВРЕМЕ НА

ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА

НЕУТРАЛНИ ПРЕД ЗАПОЧВАЩОТО НАСИЛИЕ.

С идването на власт на националсоциалистите на А. Хитлер в Германия през 1933 г. международната обстановка в световен мащаб се променя коренно. Германия постепенно тръгва по пътя на ревизирането на мирните договори, наложени от победителите в Първата световна война на Парижката мирна конференция. Ако до този момент борбата Против договорите е повече в сферата на пожеланието, то след идването на националсоциализма на власт, възстановена от войната, Германия започва постепенно да отхвърля една подир друга ограничителните клаузи, без да се колебае да използва и сила при необходимост. През 1935 г. Германия въвежда отново задължителната военна повинност, а на следващата година окупира със своите войски демилитаризираната от договора във Версай Рейнска област. Италия също започва своята експанзионистична политика с нахлуването си в Етиопия. За далновидните политици избухването на войната вече е въпрос на време.

Инициативата на фашистките държави не се посреща с нужното внимание и решителност от страна на Англия и Франция. Изпаднала в дълбока вътрешнополитическа криза, Франция дори започва да губи своя авторитет на велика сила и подчинява външнополитическата си линия на английските инициативи. От своя страна правителството в Лондон дълго време се надява, че с разумни компромиси и отстъпки по най-несправедливите клаузи на версайската система ще може да се запази световният мир.

Своя външнополитическа програма има и СССР, който никога не се е примирявал със загубените след Първата световна война територии. Присъединяването на Бесарабия, Буковина, западните части на Полша и Финландия се разглеждат в Москва като първа стъпка към изграждането на световната социалистическа система под нейно ръководство. От трите световни центъра на глобалната политика два са ревизионистично настроени и твърдо решени да изпълнят своите програми максимум.

В тази сложна обстановка за българското правителство няма друга алтернатива освен да поддържа своя неутралитет и необвързаност. В началото на тридесетте години неутралитетът дава своите първи плодове с премахването на репарационните задължения. От тях са изплатени 66 милиона франка, което, съпоставено с огромната сума на първоначалните задължения, е неоспорим успех, предизвикващ надежди за по-нататъшно отхвърляне на ограничителните клаузи на Ньойския мирен договор.

На преден план излизат надеждите за постигане на освобождаването на Царството от ограничителните военни, военноморски и военновъздушни клаузи. Пред настъпващата война българското правителство разбира много добре, че без модернизирана армия няма да има възможност да отстоява своите национални интереси и суверенитет. Без да се обвързва с никого, страната много внимателно следи опитите на другите ревизионистични сили, главно на Германия, тъй като именно тя извършва основните пробиви в следвоенното устройство, а малките страни се опитват самостоятелно да използват извършените от германската дипломация промени в своя полза. Успехите на германската дипломация създават нова обстановка на Балканите. Париж и Лондон също започват да разглеждат Югоизточна Европа от друг ъгъл. Те разбират, че след като е допуснато въоръжаването на Германия, то тя няма да закъснее да окаже натиск върху региона. По тази причина британската дипломация решава, че е настъпило времето „бившите страни противнички да се освободят от клаузите на разоръжаването“.

Съседните страни също реагират. Балканската антанта, която следи за ненарушаване баланса на полуострова, разбира, че е необходимо България да бъде освободена от военните ограничения. Тези страни разчитат, че по този начин ще привлекат България към своята коалиция и така ще успеят да изградят общ блок на балканските страни против германската и италианската инвазия в района. Балканският пакт вече не е толкова монолитен, тъй като Югославия и Румъния са по-близо до епицентъра на събитията в Централна Европа и започват да търсят и други пътища за своята сигурност. Неслучайно на 24 януари 1937 г. България и Югославия подписват пакт за „вечно“ приятелство между двете страни, което е първият, макар и минимален пробив в обръча около страната.

През юни 1938 г. започват преговори между България и представителите на Балканския пакт. На 31 юли в Солун гръцкият министър-председател Й. Метаксас от името на пакта и българският министър-председател Г. Кьосеиванов подписват спогодба относно ограничителните клаузи на мирния договор. Спогодбата предвижда премахване на ограниченията за въоръжаване на страната. Г. Кьосеиванов смята тази спогодба за „първа мирна ревизия в духа на чл. 19 от пакта на Обществото на народите“. Солунската спогодба е несъмнен успех, тъй като страната отхвърля най-тежките ограничителни клаузи, без да нарушава своя неутралитет и необвързаност и без да поема допълнителни ангажменти в замяна на възврънатото право. От този момент външнополитическата дейност на правителството се подчинява на опитите за постигане на мирна ревизия.

НОВИТЕ ЦЕЛИ.

Солунската спогодба идва навреме, тъй като есента на 1939 г. има съдбоносно значение за европейския мир. Под германски натиск Англия, Франция и Италия се съгласяват от Чехословакия да бъдат откъснати западните чешки земи, които са населени с преобладаващо немско малцинство. Подписаното съглашение в Мюнхен е първият ревизионистичен акт след войната, който променя териториалното статукво след 1919 г. Цар Борис III взема пряко участие в преговорите около Мюнхен, като изиграва ролята на куриер между Лондон и Берлин с цел да се убеди Адолф Хитлер да седне на масата на преговорите. Участието на монарха в подготовката на конференцията показва, че българската дипломатия ще продължи търсенето на мирна ревизия на Ньойския договор. Мюнхенската спогодба дава надежди, че мирната ревизионистична вълна ще достигне и Балканския полуостров.

След Мюнхенското споразумение българското правителство започва да се подготвя и за практическа реализация на своите искания. Целта е възвръщането на държавните територии, принадлежали на Царството до подписването на Букурещкия мирен договор през 1913 г. Но правителството разбира, че целта не може да бъде постигната наведнъж, а чрез постепенното реализиране на отделните пунктове на българската териториална програма. Трезвият анализ, извършен от софийските дипломати, показва, че най-реалистично и най-постижимо е искането за коригиране на границата в Южна Добруджа, тъй като ревизионистичната вълна вече достига границата на Румъния, а се очаква и другата голяма ревизионистична сила – СССР – да влезе в дипломатическия натиск.

През пролетта на 1939 г. министър-председателят Г. Кьосеиванов издава и

разпространява до българските дипломатически представители секретна директива под № 19, в която излага и степенува българските искания: Южна Добруджа до границите, определени на Берлинския конгрес, Беломорска Тракия в границите, утвърдени на Букурещката мирна конференция през 1913 г., и евентуално предадените на Югославия с Ньойския мирен договор Западни покрайнини.

Редът на желанията показва къде правителството ще оказва най-голям натиск. Целта на Г. Кьосеиванов е да се неутрализират Турция и Югославия и по този начин се окаже действителен натиск върху Балканската антанта по оста Букурещ–Атина. В своите предвиждания кабинетът правилно преценява, че балканското съглашение вече е неефективна организация и ще се разпадне и неутрализира още при първия външен натиск, затова отказва да влезе в каквато и да е комбинация с него.

Директива № 19 категорично потвърждава намерението на България да продължи политиката си на необвързаност и самостоятелност. Но същевременно се отчита, че България е обвързана с Германия чрез голяма част от икономическите си отношения и от необходимостта от превъоръжаване на армията, което прави невъзможно държавата да се определи на страната на западните демокрации срещу тоталитарния блок.

На 1 септември 1939 г. Германия напада Полша и по познатия от Първата световна война сценарий само за няколко дни конфликтът прераста в световен. За българската дипломация става ясно, че ще може да продължи своята политика на неутралитет само ако войната не достигне до нейните граници. Началото на конфликта променя коренно политическата ситуация на полуострова. На 23 август, преди да започнат военните действия, Съветският съюз и Германия сключват пакт за ненападение, който решава съдбата на Полша, Бесарабия, Буковина, Балтийските държави. Двете тоталитарни сили разпределят източното пространство на Европа според своите възгледи и интереси. Войната премахва окончателно една от изгодните за България комбинации – между силите на Оста и Англия и Франция. Г. Кьосеиванов разбира, че ще се наложи да се изчака разбирателството между Берлин и Москва по балканските и в частност по българските въпроси.

През пролетта на 1940 г. германските войски разгромяват за няколко дни своите противници на западния фронт и става ясно, че на преден план излизат промените в Югоизточна Европа. Използвайки ангажираността на Германия на запад, в съгласие с договореностите между двете страни, на 26 юни 1940 г. съветските войски започват окупация на Бесарабия и Буковина. Ревизията засяга и Югоизточна Европа.

Българското правителство разбира, че е настъпил моментът, в който трябва да се окаже натиск върху Букурещ за постигане на набелязаната предварително цел.

Българското правителство използва умело противоречията между Москва и Берлин и техния стремеж да играят първостепенна роля на Балканите. Разчита се повече на германския натиск върху румънските политически среди, но неведнъж в Берлин българските представители изтъкват, че може да се стигне до руска помощ за ревизиране на договора. Хитлер оказва сериозен натиск върху румънската дипломация, която все пак се съгласява да започне преки преговори с България.

От 19 август до 7 септември в румънския град Крайова се водят преговорите между представители на двете страни. Румънската страна се опитва да бави всякак преговорите, но в крайна сметка неотстъпчивата българска позиция довежда до подписване на спогодба, с която българското правителство възстановява юридическите си права върху териториите, които Букурещкият и Ньойският мирен договор предават на Румъния. Договорена е реципрочна размяна на населението и заплащане на имотите. Това е най-големият успех на българската дипломация след Първата световна война. България си възвръща територии, населени изключително с българи и откъснати в противовес на всякакви исторически и етнографски права. Не трябва да се забравя, че това е единствената териториална промяна, извършена в полза на победена страна, която остава в сила след завършването на световния конфликт. На 21 септември 1940 г. българската войска стъпва на южнодобруджанската земя, посрещната възторжено от населението на областта.

Мирната ревизия дава своя първи резултат. Той е одобрен не само от ревизионистично настроените страни, а и от британската дипломация, която все още се опитва да изгради на Балканите някакъв блок за съпротива срещу герmano-съветската инвазия – опити, които завършват безуспешно.

ПО ПЪТЯ КЪМ ВОЙНАТА.

След подписването на спогодбата в Крайова и извършената предварително териториална ревизия в Бесарабия и Буковина, Балканите стават обект на нови динамични процеси. Германия използва своя авторитет в България и започва организирана акция за присъединяване на страната към политиката на А. Хитлер. Целта на германската дипломация е да присъедини България към подписания от

Германия, Италия и Япония на 27 септември 1940 г. Тристранен пакт. Натискът на Берлин е доста груб, дори на моменти приема ултимативна форма. На 16 октомври 1940 г. немският външен министър Рибентроп поисква в двудневен срок Царството да определи своята позиция към пакта. Същия ден в Рим българският посланик е поканен от Мусолини, който заявява, че Италия очаква от България да се включи в предстоящата война срещу Гърция, която италианското правителство трескаво подготвя. В София разбират, че между Германия и Италия не съществува съгласуваност и по идентичен начин правителството благоразумно отказва и на двете покани за присъединяване към тристранната коалиция – нещо, което правителствата на Унгария, Румъния и Словашко не успяват да направят.

Два дни преди италиано-германския натиск софийските управници са предупредени и от английския крал Джордж VI, че ако България се нареди сред противниците на Британската империя, то тя ще се превърне в арена на бойни действия. САЩ също използват влиянието си в България, за да предотвратят включването ѝ в Тристранния пакт.

Давлението върху България прилича на натиска и наддаването, оказван през лятото на 1915 г. Но България не е същата динамична сила от началото на века, армията ѝ е в процес на превъоръжаване и горчивите уроци от предишната война предопределят единствено възможния начин на действие – протакане и отлагане на обвързването до последния възможен момент.

Съветският съюз също участва активно в натиска върху България, като се стреми да придобие изключителни права в източната част на Балканите. На 12 и 13 ноември 1940 г. съветският външен министър В. Молотов посещава Берлин, като една от задачите му е да изкопчи съгласието на А. Хитлер СССР да получи правото да предостави гаранции на България, подобно на онези, които Германия дава на Румъния. Става въпрос за придобиване на съветски бази на българските летища и пристанища. А. Хитлер отклонява това предложение, но съветската дипломация се опитва да постигне своите цели с пряк демарш в София.

В столицата пристига главният секретар на съветското външно министерство А. А. Соболев. Той посещава цар Борис III, министър-председателя Б. Филев и външния министър И. Попов. Соболев предлага проект за сключване на пакт за взаимопомощ, който предвижда взаимна помощ между двете страни в случай на опасност и признаване на интересите на двете страни в Черноморския басейн. Съветският съюз обещава да помогне на България да „осъществи своите национални стремежи не само в

Западна, но и в Източна Тракия“, а България трябва да признае съветските териториални интереси в Проливите. Но в предложението на А. Соболев липсва декларираното по-рано от съветската страна в Берлин право на България да възстанови суверенитета си върху териториите, предадени на Югославия.

Предложението на Соболев и неговата мисия в страната се придружават от шумна кампания на комунистическата партия, която събира подписки в подкрепа на съветското предложение. Но правителството, вярно на дългогодишната политика за неутралитет, опасявайки се от преждевременно включване на страната във войната и притеснявайки се от възможния разрив на отношенията между СССР и Германия, предпочита да отклони поканата. А и онова, което се случва с балтийските държави след подписването на подобни споразумения с Москва, е достатъчно красноречив пример за истинските цели на съветската дипломация.

По този начин есенната офанзива за присъединяването на България към воюващите страни завършва с неуспех. Управляващите дават да се разбере, че ще бранят неутралитета до онзи момент, когато суверенитетът на страната бъде заплашен с военна сила, но без да се воюва, защото армията няма реална сила за каквато и да е съпротива.

В началото на 1941 г. обстановката на полуострова се променя. А. Хитлер пристъпва към осъществяване на своите намерения за война със СССР, а това го принуждава да укрепи положението си в югоизточната част на континента. Германската дипломация действа във всички столици по оста Белград–София–Анкара с цел да обвърже трите страни в комбинация. Подтиквана от Берлин, Турция се съгласява да започне преговори с България за сключване на споразумение за ненападение. Цар Борис III и проф. Б. Филев нямат нищо против осигуряването на южния си фланг и неутрализирането на Турция. На 17 февруари 1941 г. двете държави подписват Декларация за ненападение.

Хитлер се опитва да включи в своята комбинация и Югославия, тъй като в София категорично твърдят, че за да влезе в Тристранния пакт, България желае да види в него и Югославия. Едва след като в Белград потвърждават готовността си да се включат в пакта и изхождайки от факта, че на р. Дунав е съсредоточена огромна германска армия, правителството решава да влезе в пакта. На 1 март 1941 г. във Виена министър-председателят Б. Филев подписва присъединяването на България към Тристранния пакт, а същия ден войските на вермахта започват да навлизат в страната и да се концентрират към южната и западната граница. Целта им е да разгромят съпротивляващата се упорито на Мусолини Гърция и да атакуват Югославия, която в

последния момент, след военен преврат, се отказва от участие в пакта.

Веднага след този акт английските и американските дипломати напускат страната. Де факто България влиза във войната, макар нейни войски да не присъстват на нито един фронт.

След разгрома на Югославия и Гърция на 19 април 1941 г. българското правителство изпраща войски подразделения в териториите, населени с българи. Армията е посрещната като освободителка, цар Борис III е обявен за „цар-обединител“, а правителството вдига неимоверно своя престиж.

НОВ ЕТАП В ГРАЖДАНСКАТА ВОЙНА.

След като укрепва позициите си на Балканите, Хитлер започва поредната си военна кампания – този път срещу СССР. На 22 юни 1941 г. войските на вермахта преминават границата на Съветския съюз и двата доскорошни съюзника влизат във война на живот и смърт. Веднага след започването на военните действия на Източния фронт българските комунисти започват да осъществяват курс на въоръжена борба против правителството. Фактът, че те не започват тази съпротива, когато България се присъединява към Тристранния пакт, тъй като тогава Германия е съюзник на СССР, ясно показва, че решението не е съобразено с вътрешни, а с външни фактори. Затихналото за известен период гражданско противопоставяне отново се развихря.

Комунистите вземат решение за започване на въоръжена борба на 24 юни 1941 г. За разлика от другите окупирани страни у нас съпротивата не е насочена към чуждоземен окупатор, а срещу собственото правителство, което оказва влияние върху размаха и целите на движението. Правителството има стабилна обществена подкрепа в първите месеци на войната, тъй като успява да запази страната от военен разгром, не допуска български войски по фронтовете и същевременно присъединява към страната всички територии, населени с българи. Това повишава авторитета на цар Борис III и на изпълнителната власт, особено като се има предвид, че България остава малък остров на спокойствието сред страшните разрушения, сполетели пространството от Атлантика до Урал.

Комунистите използват различни форми на борба: нелегална пропаганда чрез вестници и списания, позиви и радиопредавания на нелегалната радиостанция „Хр. Ботев“, излъчваща емисиите си от Москва, заедно с другата нелегална радиостанция „Народен глас“, която предава на честотите на българското държавно радио под ръководството на Станке Димитров (Марек), чрез въоръжени бойни групи, акции и саботажи срещу обекти на българската и германската армия и чрез разгръщането на партизанско движение. Към партизаните се присъединяват изпращаните от СССР парашутисти и подводничари, и то при условие, че Съветският съюз и България не прекъсват дипломатическите си отношения, което показва, че Москва няма никакво намерение да зачита суверенитета и неутралитета на страната ни в тази война.

Правителството няма големи трудности с ограничаване и локализиране на съпротивата, особено в първоначалния период на разгръщането ѝ. На нелегалното движение се нанасят силни удари, след като се разкриват конспиративните центрове, а ръководителите на съпротивата се арестуват и осъждат на смърт и дългогодишни срокове затвор. Комунистите разбират, че сами няма да могат да се справят с властта, и започват да търсят единодействие с други опозиционни групи.

В страната съществуват още три политически потока. Ръководните позиции се заемат от привържениците на авторитарния монархически режим, който изхожда от принципите на безпартийността и необходимостта от силна изпълнителна власт. По стечение на обстоятелствата тази група гравитира около Германия и съюзниците ѝ и по този начин изправя страната срещу антихитлеристката коалиция.

Вторият поток обхваща т.нар. легална опозиция, която включва остатъците от традиционните политически партии, стоящи на принципите, осветени от Търновската конституция. Тук изпъкват земеделците от БЗНС „Врабча 1“ начело с Вергил Димов, Димитър Гичев, Константин Муравиев и др. Освен земеделците в парламентарната опозиция са и представителите на Демократическата партия начело с Н. Мушанов, бившите сговористи, събрани около Ат. Буров, и част от социалдемократите. Легалната опозиция не признава въоръжената форма на съпротива и няма желание да се включва в никаква комбинация, която предвижда такава срещу правителството. Политическият манталитет и традиции на тези политически сили ги обвързват с традиционните конституционни ценности на западната демокрация, затова те смятат, че спасението на страната е в установяването на тесни връзки със САЩ, Англия и Франция. Но техните надежди са попарени от правителството. На 13 декември 1941 г., притиснати от Хитлер и Мусолини, българските управници обявяват война на САЩ и Англия. Това е първият официален акт на българската дипломация, с който се влиза в състояние на война с друга Държава. Войната е обявена за „символична“, но когато започват англо-американските бомбардировки над София и други градове, тя става

горчива реалност. Обявяването на война на две велики държави едновременно е поредната стъпка на обвързване с Тристранния пакт. Смъкването по склоновете на пропастта вече започва.

Съществува още една некомунистическа опозиция, която включва Политическия кръг „Звено“, части от Социалдемократическата и Радикалната партия и другото основно крило на БЗНС „Пладне“. Звенарите са добре познати на българската общественост и от тях се пазят и правителството, и парламентарната опозиция. Авторитарните им идеи могат да намерят почва за сътрудничество само сред други авторитаристи. Звенарите продължават да имат голямо влияние сред по-радикално настроени офицери, което ги прави примамлив съюзник за всеки, тръгнал по пътя към властта с незаконни средства.

Най-масова група в този поток е БЗНС „Пладне“, което играе ролята на левица в земеделското движение. Голямата политическа фигура в него е Георги Михайлов Димитров (Гемето). Той е първият, който призовава за въоръжена борба още след присъединяването на страната към Тристранния пакт. След шумен процес против него и ръководената от английското разузнаване група Г. М. Димитров напуска страната и се превръща в личността, на която британските и американските политически кръгове залагат за бъдещето. В страната на негово място изпъква с лидерските си качества Никола Петков. Звенарите, левите земеделци и социалдемократи са склонни при определени условия да сътрудничат с комунистите и БРП (к) впоследствие няма да пропусне случая да ги обедини.

ВЪТРЕШНОПОЛИТИЧЕСКА ОБСТАНОВКА.

Включването на страната във войната променя рязко обществените отношения. Повишава се ролята и отговорността на изпълнителната власт. Този процес започва още преди войната, когато през април 1940 г. парламентът гласува Закон за гражданската мобилизация, с който правителството поема прякото ръководство на огромна част от стопанския сектор. Засилват се мерките против свободата на словото и печата, ограничават се правото на кореспонденция, сдружавания и събрания. Държавната сянка ляга с пълна сила върху всички сфери на обществените отношения. Кабинетът на проф. Б. Филов се опитва да въведе и регулиран режим на цените на основните произведения, но във военните условия техният растеж е неминуем.

На 21 януари 1941 г. влиза в сила един от най-позорните закони, гласувани в

българския парламент – Законът за защита на нацията (ЗЗН). Той копира голяма част от германското законодателство по отношение на евреите, които загубват своите граждански и политически права. Забраняват се смесените бракове, отнема се голяма част от еврейските имоти, забранява се част от свободните професии и се предвижда концентриране на еврейското население в отделни населени места. За чест на българската демократична общественост този закон се посреща с възмущение и критика от всички неправителствени кръгове – от комунистите до привържениците на проф. Ал. Цанков, всички се изказват за отмяната на позорния закон.

С подобно законодателство и разпоредби режимът се опитва да стабилизира своето положение и да изведе държавния кораб в тихи води. Но историята е доказала, че натискът върху гражданите и ограничаването на политическите свободи рано или късно рефлектират върху онези, които ги прокарват в реалната политика. Колкото повече войната продължава, толкова по-голямо е общественото недоволство от икономическата криза, непълните граждански свободи и разгарящата се гражданска война.

Засилва се борбата на комунистите против правителството. На 17 юли 1942 г. радиостанция „Хр. Ботев“ излъчва програмата на Отечествения фронт. Това е предложение на комунистите за създаване на широк обществен фронт против правителството. В програмата на ОФ няма и намек за промяна на обществено-политическата система след завземане на властта. В нея се настоява България да не участва пряко във военните действия, да се отзоват българските войски от съседните държави, да се скъса съюзът с Оста и страната да се присъедини към антихитлеристката коалиция. В областта на вътрешната политика се обещава да се възстановят всички основни свободи на Търновската конституция и да се осигури поминък на населението. Програмата де факто е един демократичен документ и е съставена по начин, който да привлече по-голяма част от противниците на цар Борис III и режима.

Записаното в програмата се приема от широки кръгове на обществеността, но фактът, че инициативата произтича от комунистите, които в целия следвоенен период от началото на века проповядват и действат за промяна на обществено-политическата система, прави предпазливи много от демократично настроените сили. Мечтаният от комунистите единен фронт против властта не се постига. В проведените преговори за единоедействие се изказват единствено звенарите, левите социалдемократи и БЗНС „Пладне“, но организационното изграждане на структурите на ОФ продължава да върви много трудно. Чак след като през август 1943 г. се създава Национален комитет на ОФ, коалицията започва да действа практически. Но до 9 септември 1944 г. доминиращата сила на фронта си остават комунистите.

ЕВРЕЙСКОТО СПАСЕНИЕ.

На базата на Закона за защита на нацията през август 1942 г. се създава Комисарство по еврейските въпроси с ръководител Ал. Белев, убеден привърженик на хитлеристките възгледи по еврейския въпрос. Голяма част от българските евреи са разселени в страната, мобилизирани и използвани за строеж на пътища и други държавни мероприятия. Гражданските права на еврейското малцинство са отнети изцяло съобразно със закона. Но до този момент нито един български евреин не е ликвидиран заради факта, че принадлежи към друга народност.

Опасността за българските евреи надвисва в края на 1942 г., когато Германия започва да оказва натиск върху българското правителство за „окончателно решение“ на еврейския въпрос в рамките на Европа. Алтернативата за евреите е една – концентрационен лагер и смърт. На 12 февруари 1943 г. Министерският съвет одобрява спогодба между българското комисарство по еврейските въпроси и немския представител Т. Данекер за изселването на 20 000 български евреи в Германия. Правителството дава съгласието си само за онези евреи, които живеят в „новите“ земи, като се оправдава, че те не са български граждани. През март са депортирани 11 400 евреи от Тракия, Македония и Пиротско.

Българското обществено мнение посреща с негодувание взетото решение, още повече че Комисарството предвижда да попълни цифрата до 20 000 с евреи от старите предели на Царството. На 17 март 1943 г. депутати от Народното събрание, водени от подкрепени от десетки видни български общественици, изпращат протест до министър-председателя с пожелание да се спре антиеврейската политика.

Зад протестиращите застават целият висш клир на българската православна църква, интелигенцията, много обикновени хора. С поведението си цар Борис III също дава надежда на протестиращите, че правителството ще спре своите действия. Всъщност не са малко и правителствените симпатизанти, които действат в тази посока. С изключение на една малка група политици и общественици, обвързали се и теоретично, и практически с фашизма, цялата българска нация застава зад българските евреи. Правителството не допуска друга депортация на нито един евреин, с което отговаря на обществените желаниа.

ПОЛИТИЧЕСКАТА КРИЗА.

На 28 август 1943 г. след кратко боледуване умира цар Борис III. Изчезва политическият стълб на режима, човекът, който консолидира управляващите кръгове и е главен идеен и политически център на изградената след 1935 г. система. Смъртта му обръква правителството, тъй като то не разполага с фигура, имаща значението и политическия авторитет на починалия цар. Конституцията, която се спазва номинално, предвижда да се изберат регенти на малолетния цар Симеон II, след като се свика Велико народно събрание. Позовавайки се на извънредните обстоятелства, правителството предлага на Обикновеното народно събрание да избере регенти. За регенти са определени проф. Б. Филов, ген. Н. Михов и принц Кирил, брат на починалия цар, с което още веднъж се нарушава конституционна разпоредба, тъй като роднини на монарха нямат право да бъдат регенти. За министър-председател регентите посочват дотогавашния финансов министър Добри Божилов. Кризата във властта се преодолява, но не за дълго.

Новото правителство е притиснато от активизираната дейност на въоръжената опозиция. Още от началото на 1943 г. комунистите започват да създават своя военна структура, която централизира в териториален и структурен аспект силите на партизанското движение. Без да достига желаната от БРП (к) масовост, въоръжената съпротива започва да добива контурите на истинско движение.

В отговор правителството предприема решителни мерки за укрепване на позициите си и ликвидиране на въоръжената съпротива. Създадена е жандармерия за борба с партизанското движение, изпълняват се някои „забавени“ от починалия цар присъди, пред обществеността се обявява, че ще бъдат помилвани всички, които доброволно сложат оръжие. Но недоверието между управляващи и управлявани не се възстановява и войната започва да се води с излишна жестокост и от двете страни. Добри Божилов не успява да се справи с гражданския конфликт.

Освен вътрешните проблеми правителството е изправено пред силен натиск от страна на СССР. Москва настоява да получи отново правото на консулства във Варна, Бургас и Русе. На 18 май 1944 г. съветското правителство връчва остра нота, с която категорично настоява „българското правителство да определи позицията си, в противен случай то смята за невъзможно запазването на отношенията с България като с държава, която помага и възнамерява да помага и занапред на хитлеристка Германия във войната със Съветския съюз“. Още същия ден българското правителство подава оставка, за да не даде категоричен отговор. Но за всички става ясно, че с напредването на Червената армия на запад съветската политика се превръща в първостепенен

фактор на полуострова.

След дълги преговори правителството е заменено с нов кабинет начело с Ив. Багрянов. Образованието на 1 юни 1944 г. Министерски съвет трябва да потърси начин за излизане от набиращата сила криза. Програмата на Ив. Багрянов предвижда подобряване отношенията със СССР, урегулиране на конфликта с Англия и САЩ и недопускане на правителство, изцяло зависимо от германската политика. Това са сложни, непосилни задачи. Илюзията, че може да се лавира между двата воюващи гиганта, се оказва фатална грешка. Правителството се страхува от конфликт с Германия, тъй като това може да доведе до намеса на СССР и трайното му настаняване в страната. Москва отдавна е решила за себе си въпроса, тъй като има твърдото намерение да навлезе в България, възползвайки се от развързаните си от своите съюзници ръце. Англия и САЩ вече са оставили страната в съветската орбита.

София се опитва да излезе от войната и започва контакти с британската и американската дипломация. През август 1944 г. специален български пратеник пристига в Анкара за водене на преговорите. По-късно те са прехвърлени в Кайро, но събитията изпреварват сключването на примирието.

На 25 срещу 26 август Ив. Багрянов обявява, че България ще „спазва пълен неутралитет“ по отношение войната между СССР и Германия. Взети са и мерки, които трябва да успокоят съветската дипломация: издава се нареждане за оттегляне на окупационния корпус от Югославия, анулират се противоеврейските закони и започва разоръжаването на немските части в България. Но на 30 август ТАСС заявява, че „съветските ръководни кръгове считат обявления от българското правителство неутралитет за свършено недостатъчен“. Твърдостта на декларацията е подкрепена от хода на съветските войски, достигнали Дунава.

На 12 август парламентарната демократична опозиция и представители на ОФ излизат с декларация, с която се настоява да се създаде „едно народно конституционно правителство, ползващо се с доверието на целия български народ“. Но комунистите и съюзниците им от ОФ много бързо се отказват от своите подписи. На 23 август Г. Димитров изпраща ясна и категорична директива, с която нарежда на комунистите да се отнасят „отрицателно към всички предложения за създаване на правителствени комбинации извън Отечествения фронт“. Става свършено ясно защо съветските представители не желаят да се задоволяват повече с неутралитета на България и защо не продължават участието си в преговорите за примирие в Кайро. Сталин е решен да влезе и да съветизира България.

Оставена без подкрепата на Отечествения фронт, парламентарната опозиция съставя на 2 септември 1944 г. правителство, в което влизат представители на Народната и Демократическата партия и на Земеделския съюз, под председателството на Константин Муравиев. Регентите дават съгласието си за амнистия и за включване на представители на ОФ в правителството, но последните се ориентират към завземане на цялата власт. Новото правителство няма възможност да проведе всички набелязани мерки, макар че прави решителна крачка за възстановяване на конституционния режим. Разтурено е несвободно избраното Народно събрание, премахната е жандармерията, отменена е забраната върху политическите партии, политическите затворници са амнистирани и пуснати от затвора. Но за пълно демократизиране на страната не достига време.

Правителството е силно притиснато от съветските искания, тъй като за Москва българският неутралитет е неприемлив. На 5 септември в 20 часа българското правителство научава от информационната емисия на Радио Лондон, че Съветският съюз е обявил война на България. Кабинетът веднага поисква примирие и през същата нощ взема решение за обявяване на война на Германия, считано от 8 септември. Страната осъмва във война с всички сили – положение парадоксално, но показващо незавидната съдба на малките държави, притиснати от интересите на големите. Противно на очакванията, съветското командване не приема молбата за водене на преговори за примирие и на 8 септември войските на Трети украински фронт навлизат на 110–180 км в българска територия, без да срещнат съпротива от българската армия, която има заповед да не предприема никакви враждебни действия против тях.

Същевременно силите на Отечествения фронт използват връзките на звенарите във войската и на 8 срещу 9 септември части от Софийския гарнизон овладяват основните държавни институции. Правителството е арестувано, а на сутринта добре познатият Кимон Георгиев, в ролята на министър-председател, обявява по радиото, че цялата власт преминава в ръцете на Отечествения фронт.